

Európska populačná konferencia 2005

Demografické výzvy pre sociálnu kohéziu

Strasbourg, 7.–8.4.2005

Konferencia sa zaoberala aktuálnymi zmenami v demografickom vývoji v Európe, ktoré tvoria významné výzvy pre spoločnosť. Za najvýznamnejšie demografické výzvy vzhľadom na sociálnu kohéziu¹ sa považujú pokles plodnosti spolu so zmenou rodinného správania, populačné starnutie a zahraničná migrácia. Pri reakcii na tieto výzvy musí brať spoločnosť do úvahy hlavne potreby najviac ohrozených skupín obyvateľstva².

Prvou témou, ktorou sa konferencia zaoberala, boli zmeny v štruktúre rodín. Pre pochopenie reprodukčného a rodinného správania je potrebné študovať vývoj sobášnosti, rozvodovosti, plodnosti, potratovosti, tvorbu a rozpad kohabitácií, dostupnosť a využívanie antikoncepcie, legilatívne podmienky a sociálno-ekonomickú situáciu obyvateľstva a domácností. Tento komplex okolností ovplyvňuje rozhodnutie založiť si rodinu a mať dieťa.

V celej Európe (s výnimkou Albánska a Turecka) je plodnosť pod záchovnou hranicou (2,1 detí na 1 ženu). Nízka plodnosť je doprevádzaná nízkou intenzitou sobášnosti a vyššou rozvodovosťou. Stále častejším javom je život bez partnera alebo život s partnerom v kohabitácii. Zakladanie rodín sa posúva do vyššieho veku alebo sa neuskutočňuje vôbec. Zvyšuje sa vek pri prvom sobáši aj pri prvom pôrode, rovnako ako bezdetnosť. V dôsledku rastu rozvodovosti stále viac detí žije len s jedným rodičom (obvykle matkou). Rodiny prechádzajú významnými zmenami a formy rodinného správania sa diverzifikujú.

Hlavnými faktormi spôsobujúcimi pokles plodnosti sú modernizácia a individualizmus, ktoré sa prejavujú zvýšenou snahou o dosiahnutie vzdelania, vybudovanie profesijnej kariéry a zabezpečenie určitého životného štandardu skôr, ako sa založí rodina a narodí sa deti. Na znižovanie plodnosti vplýva tiež život v anonymných veľkomestách a pokles religiozity.

Druhou nosnou témou konferencie bola problematika populačného starnutia, ktoré sa prejavuje zvyšovaním počtu a podielu starších a starých ľudí v spoločnosti. Pri očakávanom populačnom vývoji – ďalšie predlžovanie ľudského života a len postupné zvyšovanie plodnosti smerom ku hranici jednoduchej reprodukcie, bude zrýchľovanie

¹ V dokumentoch Rady Európy existuje nasledovná všeobecná definícia sociálnej kohézie: „Sociálna kohézia je schopnosť spoločnosti zabezpečiť prosperitu pre všetkých, minimalizovať nerovnosti a vyhnúť sa polarizácii. Súdržná spoločnosť je vzájomne sa podporujúca komunita slobodných jedincov dosahujúca spoločné ciele demokratickými prostriedkami.“

² Rada Európy uvádza vo svojich dokumentoch skupiny obyvateľov, u ktorých je zvýšené riziko ohrozenia:

- deti
- mladí ľudia vo všeobecnosti ako budúcnosť spoločnosti
- rodiny v ťažkej životnej situácii, hlavne neúplné rodiny
- imigranti a etnické menšiny, ktorých integrácia do spoločnosti tvorí dôležitú súčasť sociálnej kohézie
- znevýhodnené skupiny – ich potreby musia byť súčasťou spoločenských potrieb
- starší ľudia – hlavne tí, ktorí žijú sami alebo stratili podporu rodiny

procesu starnutia v najbližších desaťročiach nezvratné. Starnutie obyvateľstva ovplyvní všetky oblasti spoločenského života od politiky, cez ekonomiku až po zdravotníctvo, sociálne veci a služby. Starnutie populácie mení celkovú spoločenskú klímu a zvyšuje riziko medzigeneračných konfliktov.

Treťou témou, ktorej sa na konferencii venovala veľká pozornosť, bola zahraničná migrácia. Hovorilo sa o integrácii migrantov, migrácii za prácou a demografickom správaní migrantov. Imigranti sú obohatením v krajine príchodu (kultúra, ekonomika, reprodukcia), avšak len v prípade, ak sa dokážu integrovať do spoločnosti. V niektorých krajinách tvoria imigranti početné a homogénne skupiny, ktoré si do určitej miery zachovávajú svoje kultúrne tradície a reprodukčné správanie. V prípade izolácie sa tieto skupiny obyvateľov stávajú ľahko zraniteľné.

Hodnotenie migrácie sťažuje skutočnosť, že kvôli neúplnej evidencii vyst'ahovaných z jednotlivých krajín, nie sú k dispozícii dostatočne kvalitné údaje o migrácii.

Pri hodnotení migrácie treba rozlišovať medzi jednotlivými skupinami migrantov, nakoľko nie všetci predstavujú výzvu pre krajinu príchodu. Rozhodujúcim kritériom je proces integrácie.

Závery týkajúce sa demografických zmien a ich politických dôsledkov:

Európa zažíva obdobie nízkej plodnosti. V mnohých krajinách sa tento vývoj stal predmetom politických diskusií a obáv. Bezprostredným dôsledkom poklesu plodnosti je potreba prispôsobenia vzdelávacieho systému menšiemu počtu detí. V strednodobom horizonte (cca. 2 desaťročia od začiatku poklesu) sa dostávajú dôsledky pre trh práce, na ktorý prichádza menej pracovných síl. V dlhodobom horizonte je potrebné uvažovať nad zmenami v sociálnom a zdravotnom zabezpečení.

Manželstvo a deti nie je už možné považovať za prirodzený cieľ všetkých obyvateľov v dospelom veku. Manželstvo a deti majú konkurenciu vo vzdelávaní sa, budovaní profesijnej kariéry a príjemnom trávení voľného času. Slobodné a informované rozhodovanie o počte detí a čase ich narodenia je základným ľudským právom a akékoľvek zasahovanie štátu do tejto súkromnej voľby je neprípustné. Štát má však povinnosť vytvárať podmienky, aby rodiny mali možnosť realizovať svoje reprodukčné zámery, t.j. aby mohli mať toľko detí, koľko chcú mať.

V mnohých európskych krajinách vzniká polarizácia medzi znižujúcim sa počtom obyvateľov žijúcich v rodinách a zvyšujúcim sa počtom obyvateľov bez detí žijúcich mimo rodín.

Nezvratný proces populačného starnutia a jeho dôsledky pre dôchodkové zabezpečenie, zdravotníctvo a dlhodobú starostlivosť prináša komplikované problémy.

Málo známe sú predstavy a preferencie obyvateľstva o prežívaní staroby, o odchode do dôchodku, o starostlivosti zo strany štátu resp. rodiny.

Treba znovu zvážiť význam a úlohu viacgeneračných rodín. Interakcia medzi rôznymi generáciami je v takýchto rodinách veľmi efektívna, vzájomná pomoc prebieha na pravidelnej (zväčša dennej) báze, znižuje sa osamelosť, zvyšuje emocionálne aj materiálna podpora.

Staršia generácia stále málo akceptuje aktívne formy prežívania staroby – hlavne predlžovanie ekonomickej aktivity, celoživotné vzdelávanie, zdravý životný štýl, aktívnu účasť na spoločenskom a komunálnom živote.

Mnohé európske krajiny sú v súčasnosti imigračné. Pre imigrantov sú atraktívne možnosti dosiahnuť vzdelanie, získať prácu, žiť v slobodnej a demokratickej spoločnosti, využívať sociálne a zdravotné zabezpečenie. Rozhodnutie opustiť vlasť, rodinu, priateľov, zaužívané zvyklosti určite nie je jednoduché. Často je však spôsobené nedostatkom možností, násilím, prenasledovaním a vojnami. Rozdiely medzi prosperujúcim severom a chudobným juhom tak skoro nezaniknú, preto príliv migrantov z rozvojových krajín do Európy bude pretrvávať.

Imigračné krajiny medzičasom sprísnilu svoju legislatívu. Zdá sa, že prevláda tendencia prijímať hlavne vzdelaných a kvalifikovaných migrantov. Títo majú každopádne väčšiu šancu integrovať sa.

V krajinách s väčším počtom imigrantov vznikajú určité riziká vzhľadom na sociálnu kohéziu a preto treba prijímať vhodné opatrenia. Segregácia v niektorých mestách a obytných štvrtiach predstavuje závažný problém. Vzdelanie a pracovné príležitosti sú dôležitým prostriedkom na integráciu.

Snahu o dobré spolužitie treba podporovať u imigrantov aj u domáceho obyvateľstva. Treba zabrániť xenofóbnym prejavom, na druhej strane prisťahovalci musia rešpektovať pravidlá, zákony a kultúru krajiny, do ktorej sa prisťahovali. Treba zvyšovať záujem prisťahovalcov o naturalizáciu.

Z demografickej stránky je isté, že prisťahovalci majú vyšší prirodzený prírastok ako domáce obyvateľstvo. Hlavnými príčinami sú mladá veková štruktúra a vyššia plodnosť. Imigrácia však nemôže byť nástrojom na zlepšenie vekovej štruktúry obyvateľstva. Vplyv imigrantov na zastavenie procesu starnutia je nevýznamný. Imigrantov treba prijímať ako občanov. Dobrým znakom integrácie a sociálnej kohézie sú zmiešané sobáše medzi prisťahovalcami a domácim obyvateľstvom.

Priebeh životného cyklu a zážitky počas neho ovplyvňujú riziko sociálneho ohrozenia. Zlý zdravotný stav je jedným z najväčších rizík. Zdravotný stav je významne ovplyvňovaný spôsobom života, stravovacími návykmi, fyzickou a intelektuálnou činnosťou, dobré skúsenosti sú s aktívnym prežívaním staroby.

Vzdelanie a celoživotné vzdelávanie je vhodný nástroj ako dosiahnuť ekonomickú úspešnosť. Zvyšuje sa tým možnosť získania práce ale aj flexibilita a sociálna mobilita. Vzdelanie je dôležité nie len pre profesijnú kariéru ale aj pre získavanie pracovných

skúseností. Vzdelaný človek si ľahšie poradí v ťažkých životných situáciách, ako strata blízkej osoby, rodinné problémy, rozvod.

Zvýhodnené sú úplné rodiny (obidvaja rodičia), hlavne pri využívaní času, rozdelení povinností a materiálnom zabezpečení rodiny. Stále je tu však dostatočný priestor pre podporu rodín zo strany štátu. Ide o finančnú podporu, podporu pri starostlivosti o dieťa a zladení profesijných a rodičovských povinností. Aj pri najlepšej sociálnej ochrane môžu nastať nepriaznivé okolnosti, ktoré vyžadujú pomoc a podporu, aby sa rodina alebo jednotlivci vyhli sociálnej exklúzii.